

І. М. УЗДИГАН
СИНТАКСИС БАЙОК Л. ГЛІБОВА

У гнучкій і пластичній мові байок Л. Глібова привертають увагу передусім синтаксичні форми розмовно-побутового мовлення персонажів, а також синтаксична структура важливих авторських думок.

Л. Глібов, реалістично змальовуючи, з одного боку, паразитичне життя експлуататорів, а також тогочасні потворні соціальні явища, породжені капіталістичною дійсністю, з другого — важке, підневільне становище трудового народу, як засіб експресії використовує різні синтаксичні структури залежно від конкретної ситуації, ідейного спрямування твору, характеру і вдачі персонажів тощо.

Синтаксис байок поета представлений усім багатством структур розмовно-побутового мовлення — від найпростіших нерозкладних так званих слів-речень типу *«От тобі й на!»*, *«Куди тобі!»* до складних речень періодичної мови на зразок *«Синиця славу розпустила, що хоче море запалить, що море буцімто згорить, — така, бач, є у неї сила»*.

Інтонаційно-синтаксичне оформлення байок позначене легкістю, ритмічною організованістю. Це досягається насамперед уживанням, і особливо в репліках персонажів, неускладнених двоскладних і односкладних речень, а також неповних структур, уживаних самостійно або як органічні компоненти складнішого цілого. Напр.:

Уздрів Мірошник сих паньматок:
— Бач, капосні! — кричить, — куди!
У мене й так води немає,
Ще й ви сюди?!
І зо зла палицю хапає...
Шпурнув — та й всіх курей побив.

Оклично-запитальне інтонування речень цього уривка, а також функціонування в них часток та вигуків підсилює виражальні можливості вжитих тут синтаксичних форм. Подібні синтаксичні структури широко засвідчені і в авторській мові. Напр.:

Зійшлись... Ніхто нічого не сказав...
І вовчик старшиною став.
А Вівці ж що? Хіба ж вони послули,
На раді стоячи? Про їх же діло йшло?..
От те ж то й лишенько! Овечок не було,
Бо не покликали — забули...
А слід побути їм там.

З метою сатиричного відтворення ситуацій, в яких змальовується всевладність і жорстокість гнобителів народу, хижацький суд і беззаконня, байкар послуговується переважно інфінітивними та безособовими реченнями як засобом виразного оформлення рішучого твердження, категоричності, неминучості, наказовості, домагання тощо, напр.: *«О, бити б вас обох та бити! Горілочки не треба вельми пити»*; *«Чи бач! Ще і базікать стало... Такого ще поганця не бувало!..»*; *«Не вам про теє, дурням, знати!»*.

До форм експресивного зображення належать неповні речення, дуже поширені в діалогічній мові байок, напр.:

— В пригоді, може, стану й я...
— Хто? Ти? — Лев заревів. — Така погана?

Емоційну насиченість питань — відповідей підсилюють уживані на початку речення частки та вигуки, пор.: *«А що? Попавсь? От тобі й на!»*; *«Аж гульк — і сам попавсь в сильце»*. Це явище особливо поширене в так званих емоційно-оцінних словах-реченнях, напр.: *«Ну, рай, та й тільки!»*.

Художньо-естетичного ефекту досягає Л. Глібов уживанням обірваних, незавершених речень, які є оформленням схвильованої, емоційно перенасиченої мови, напр.: *«Був квітничок у мене, а тепер...»*. Глибоке хвилювання автора з приводу трагічної долі беззахисного Ягняти звучить в обірваних реченнях *«Він Вовк... він пан... йому не слід...»*.

Органічно влітаються в усно-побутове мовлення байок риторичні запитання. Вони,

маючи переважно емоційно-оцінне значення, служать засобом категоричного ствердження змісту речення або загострення уваги, збудження глибоких почуттів. Більшість із них також є односкладними або небагатослівними двоскладними реченнями, пор.: «Як милим гостям не радіти?»; «Хіба вже ми й не люде?»; «Чого там не росте?».

Цікавими в стилістичному аспекті й досить поширеними в байках Л. Глібова є двоскладні речення з присудками вигукової форми, що вказують на раптово-несподівану дію. Більшість таких вербалізованих вигуків-присудків мають значення руху, напр.: «Усміхнулася Синичка і хвостиком *верть*»; «Драбина *хить* — і повалилась».

Експресія подібних присудків посилюється при їх повторенні, пор.: «Ведмедик хитрий *скік* та *скік*»; «Аж пташки із гнізда додолу якомсь *ляп*, Лисичка зараз *хап* та *хап*...».

Таке ж специфічно-художнє значення мають звукові присудки цього типу, пор.: «Аж двері *рип* у хату із сіней...»; «А кундель *гав* та *гав*»; «Торба *трісь* — і розірвалася...».

На раптовий початок тривалої дії вказують ще й інфінітиви — присудки двоскладного речення, напр.: «[Ягня] У вовчу шкуру одяглось і *ну скакать, аукать, і страшити*»; «А Баба головою *хить* та *хить* і *ну* хазяїна *журити*...». Підсилювальна частка *ну* увиразнює інтенсивність, динамічність зображуваної дії.

Для якісно-емоційної характеристики персонажів Л. Глібов часто звертається до прикладок, напр.: «Весною *Муха-ледащиця* майнула у садок...»; «А *півники-самохвали*... сміються, гукають...». Трапляються і порівняльні прикладки, що свідчить про ліризм деяких байок: «Буде поле, буде хата, будуть *коніки-орлята*»; «Одно *хвили-гори* котить об берег колотить». Художнього увиразнення висловленню надає повторне вживання тих самих мовних елементів. У байках Глібова найчастіше повторюються дієслівні форми, напр.: «Побіля його [Лева] в'їдливе щеня *вертиться* та й *вертиться*»; «А та [Жаба] не слуха... *дметься ...дметься*». Цей стилістичний прийом, зосереджуючи увагу на повторюваних словах, сприяє змалюванню тривалої чи багаторазової дії, на якій певною мірою позначається емоційний стан персонажа. Це може бути стан байдужості («Мірошник *спить* та *спить*»), страждання й суму тощо («*Живеш, як не живеш*»; «Теперечки хоч *плач не плач*»). Повторюючись слова можуть вказувати на тривалу й інтенсивну дію: «Мигдалики і виноград, — *іси, іси, аж рад*»; «Комар *гудів-гудів*, аж крилечки помліли...». Елемент казкового жанру вносить у висловлення засіб повторення дієслів-присудків із значенням руху, якщо при них стоїть займенникова частка *собі*, напр.: «От вони йдуть *собі* та йдуть». Стилійно виразною є фігура, створена повторенням слова із його видозміною, напр.: «А вітер *віє, повіває*»; «*Жив-поживав* козак заможний Клим».

Художньо-образний ефект розмовно-побутового мовлення у байках створюється ускладненням синтаксичної структури простого речення. Широкий опис дій, явищ, характерів персонажів, їх портретів, вчинків знаходить яскраве відображення в реченнях з однорідними членами. Так, в іменниковому ряду «*то щупачка, то сотеньку карасиків живеньких або линів гарненьких...*» перераховано види і обсяг хабарів, які отримувала Лисиця від Щуки. Просторові межі хвальковитості Синиці виражає інший ряд: «слава полетіла *по всіх усюдах і кутках, по байраках і по садках*». Дієслівний однорідний ряд може створювати враження динамічного розгортання дії в напрямку до кульмінації. Наприклад, експресивно підсилює трагічну долю гордого Дуба, який зневажає інших, нанизування дієслів: «*Змагався довго Дуб, стогнав, не подавався, а далі затріщав, зломився і — упав*».

Високого рівня експресії досягає байкар, уживаючи в реченні відокремлені члени речення. Виразне художньо-естетичне навантаження — виділення окремих елементів думки — несуть відокремлені означення, напр.: «Пройшов той вік, мов поле перейшов, *квітчастеє, веселе та зелене*».

За допомогою відокремлених прикладок створюються оцінно-експресивні характеристики, напр.: «Чи є в світі де такі молодці, як ми, *славні та веселі горобці...*»; «Під дубом у гаю жила Гадюка, *непросипуца злюка*». Майстром умілого поєднання прикладок й відокремлених одиниць прикладкового типу виявився Л. Глібов у байці «Музики», влучно характеризуючи кожного з чотирьох музикантів-невдах: «Зійшлися у гаю Ведмідь товстий та

волохатий, *всесвітній пасічник-ласун*, завзятий *Цап-стрибун*, і *телепень* Осел ухатий, *дурного розуму невдатний син*, та *передражник* Малпенко Мартин».

Специфічним емоційно-експресивним засобом вважається звертання. Воно досягає в жанрі байки експресивно-інтонаційної вершини в наказових реченнях, напр.: «Ой, *Хомо, Хомо*, схаменись!»; «Порятуй, *порадь, земляче*, як се лихо перебудуть!». Підкресленої виразності звертання набуває тоді, коли супроводжується вигуками або частками, пор.: «Ой *Доле*, змилуйся в пригоді»; «*Бач, дурнику!* Робити так не слід». Широко вживані в байках своєрідні епітетні звертання, яких у реченні може бути декілька, напр.: «*Биструшечко, вертушечко, Синичко моя*, чи згадуєш ти про мене, як про тебе я?». Трапляються епітетні звертання у прикладковій формі: «А ти, *серце-голубонько*, не журись».

Особливою експресивністю позначені своєрідні емоційні вигуки — звертання, що передають різні заклики, здивування від баченого тощо, напр.: «*Ой ненечко!* Рятуйте!»; «*І! Матінко моя!* Я бачив в городі такеє...».

Великий стилістичний ефект у байках досягається через взаємодію основних синтаксичних одиниць зі вставно-вставленими конструкціями. З останніх максимального увиразнення байкам надають вставлені речення. Вони доповнюють, конкретизують або розширюють зображуване, дають оцінку висловленого, яскраво виражають почуття мовця тощо, напр.: «А дуже Вовкові не хочеться умерти (*бо ще він не нажився, бач!*)»; «На мене хтось та набрехав (*бодай би той добра не знав!*), що я хабарики лупила».

Таким чином, стилістичний синтаксис байок Л. Глібова надзвичайно різноманітний. Уся система його передає викривально-сатиричний зміст творів байкаря.